

УДК 371.32.91(07)

ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

Наталія Побидайло

кандидат педагогічних наук,
науковий співробітник відділу навчання географії та економіки
Інституту педагогіки НАПН України
jolly2008@ukr.net

Анотація. Стаття є дослідженням формування краєзнавчої компетентності на заняттях із фізичної географії України. Цілі наукової розвідки – проаналізувати особливості формування краєзнавчої компетентності на заняттях із фізичної географії України. У статті визначено місце краєзнавства у формуванні освітніх компетентностей учня. Окреслено оптимальні способи та методи для формування краєзнавчої компетентності на заняттях із фізичної географії України, а саме: особистісно-діяльнісного підходу, проблемного підходу в навчанні, теорії застосування інноваційних технологій, зокрема інтерактивно-комунікаційної, проектної та дослідницької діяльності. Отримані результати проведеного дослідження можуть бути використані при вивченні цієї проблеми на більш високому науковому рівні. У подальшому варто звернути увагу на використання сучасних методів та інструментів під час формування краєзнавчої компетентності в учнів на уроках фізичної географії України. Узагальнені матеріали можуть бути використані вчителями географії під час планування заходів із формування краєзнавчої компетентності учнів на уроках фізичної географії України.

Ключові слова: краєзнавство; компетентність; фізична географія; проект; технології; учні.

Постановка проблеми. Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1392 від 23 листопада 2011 р., реалізація завдань географічної освіти відбувається на засадах компетентнісного, діяльнісного та особистісно зорієнтованого підходів.

Компетентність – набута в процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [2].

Компетентнісний підхід виступив освітньою відповіддю на актуальні потреби сучасного суспільства [1].

У новому Державному стандарті базової то повної загальної середньої освіти компетентнісний підхід є головним і передбачає спрямування освітніх галузей на розвиток сформованих і формування нових предметних (галузевих) компетентностей. Предметні (галузеві) компетентності стосуються змісту конкретної освітньої галузі чи предмета, і для їх опису використовуються такі ключові поняття: «знає і розуміє», «уміє і застосовує», «виявляє ставлення і оцінює» [2].

В основу побудови змісту й організації процесу навчання географії

покладено компетентнісний підхід, відповідно до якого кінцевим результатом є сформовані ключові, міжпредметні та предметні компетентності учнів [4].

На сучасному етапі важливою проблемою реалізації компетентнісного підходу до навчання на уроках географії є використання новітніх освітніх ідей та педагогічних технологій [5].

Проблема формування краєзнавчої компетентності учнів в умовах розвитку сучасної школи набуває першочергового значення. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках служить метою вирішення спільних проблем навчання і виховання учнів, що стоять перед українською школою на сучасному етапі. Програмні питання, за якими вивчається не лише матеріал підручника, а й безпосередньо навколишня дійсність учнів, засвоюються значно міцніше. Місцеві матеріали відіграють важливу роль, пов'язуючи життя і побут будь-якого населеного пункту країни з величезним поняттям нашої Батьківщини. Краєзнавчий принцип вивчення предмета допомагає усвідомленому засвоєнню учнями найскладніших питань, і продуктивним такий підхід буде лише тоді, коли вивчення природи і господарства України буде паралельно розглядатися з явищами місцевої природи та її використання.

Актуальність проблеми дослідження: У сучасних учнів пізнавальний інтерес знижується, тому завдання педагога полягає в пошуку шляхів підвищення мотивації до навчання. Специфіка викладання вимагає від учнів великої підготовки до уроків, тому необхідно створити такі умови, які допомагають учням при виконанні завдань різних видів, стимулюють пізнавальну активність. Для цього на уроках фізичної географії України доцільно використовувати матеріал своєї місцевості.

У сучасній навчально-методичній літературі важко знайти цілісний набір засобів, прийомів і методів, що дозволяють удосконалити технологічність цього процесу.

Таким чином, виявляється протиріччя між необхідністю підвищувати пізнавальну активність учнів і недостатньою технологічною розробленістю цього процесу в умовах традиційного навчання.

Формулювання цілей статті. Мета розвідки – проаналізувати особливості формування краєзнавчої компетентності на заняттях із фізичної географії України. Об'єктом дослідження визначено краєзнавчу компетентність. Предметом дослідження – формування краєзнавчої компетентності на заняттях із фізичної географії України.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями формування компетентності, зокрема на уроках географії, займалися такі вчені, як А. Рибаківа, О. Селевко, А. Хуторської, Н. Гончарова, Є. Шорт, Е. Ісаєва, Дж. Равен, І. Зимня, Е. Зеєр, Н. Московська та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Л. Берг називає краєзнавство географією рідного краю. У краєзнавстві так само, як і в географії, предметом вивчення є територія, місцевість. А. Барков зазначає, що «краєзнавство є комплексом наукових дисциплін, різних за змістом і приватними методами

дослідження, але провідних у своїй сукупності до наукового і всебічного пізнання краю».

У наш час думку А. Баркова було розширено і поглиблено. У процесі розвитку склалося краєзнавство державне, шкільне і суспільне. У шкільному краєзнавстві головна роль у вивченні належить учням під керівництвом учителя. Сутність шкільного краєзнавства полягає у всебічному вивченні учнями в навчально-виховних цілях певної інформації про територію свого краю за різними джерелами і, головним чином, на основі безпосередніх спостережень під керівництвом учителя. Щоб підвищити інтерес до предмета, необхідно використовувати наочність. Найдоступнішою наочною є матеріал свого краю [5].

К. Ушинський відзначав, що принцип наочності є головним при викладанні таких предметів, як географія та біологія. Усебічне вивчення рідного краю більшість дослідників поділяють на:

- усебічне вивчення природи – усіх її елементів (геологія, рельєф, багатства надр, клімат, водойми, ґрунти, рослинність, тваринний світ) у їх взаємному зв'язку, взаємозумовленості і взаємодії, що утворюють біогеоценози і ландшафти, природні процеси в житті природи, частково обумовлені людською діяльністю (зсуви, зростання річкових долин, зміна русла річок, зростання ярів, ерозія ґрунтів тощо);

- історичне минуле і населення (етнографія, топоніміка тощо);

- економічне життя, зв'язок між природним середовищем і господарством, зв'язок між окремими сторонами господарства, господарське будівництво тощо;

- культурне і духовне життя, творча діяльність населення (народне мистецтво, фольклор, архітектура, художні промисли).

Для розробки прийомів формування ключових компетентностей учнів з географії через краєзнавчий підхід у навчанні були використані такі поняття:

Компетенція в перекладі з латинської «*competentia*» означає коло питань, у яких людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом. Компетенція – сукупність якісних характеристик учня, що дозволяють йому ефективно і продуктивно освоювати сучасні реалії на основі досвіду (перетворення знань в уміння) [3].

Її слід відрізнити від компетентності – володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї та предмета діяльності.

Сучасна педагогіка і методика вже не обходяться без наведених понять. У книзі А. Рибаквої «Сутність понять компетенція і компетентність» наводяться ці поняття в трактуванні різних авторів Г. Селевко, А. Хуторського, Н. Гончарової, Є. Шорта, Е. Ісаєвої, Дж. Равена, І. Зимньої, Е. Зеєр.

Н. Московська розвиває ідеї компетентнісного підходу в межах впорядкування використання термінології. Н. Гончарова вводить поняття «ключові компетенції». Актуальність ключових компетенцій обумовлена функціями, які виконують ключові професійні компетенції в життєдіяльності

кожної людини: формування здатності навчатися і самонавчатися; забезпечення майбутнім фахівцям більшої гнучкості у взаєминах із роботодавцями; закріплення репрезентативності, а отже, зростаючої успішності в конкурентному середовищі проживання.

А. Карманов визначає ключові компетенції як цілісну систему універсальних знань, умінь, навичок, а також досвіду самостійної діяльності та особистої відповідальності навчання. А. Хуторської вважає, що наведений ним перелік ключових компетенцій потребує деталізації, як за віковим ступенем навчання, так і за навчальними предметами й освітньою галуззю [2].

Поняття «компетенція» складають знання, навички, здатність, стереотипи поведінки, зусилля.

Освітні компетенції – це вимоги до освітньої підготовки, виражені сукупністю смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня відносно певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально важливої продуктивної діяльності. Такі компетенції відображають предметно-діяльнісну складову загальної освіти й покликані забезпечувати комплексне досягнення егоцілей.

Освітня компетенція передбачає засвоєння учнем не окремих одне від одного знань і вмінь, а оволодіння комплексною процедурою, у якій для кожного виділеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер.

Краєзнавча компетенція є перспективним напрямом у науці і практиці освіти. Компетентнісний підхід передбачає конструювання моделі випускника, а потім під цю модель підбирається зміст із розвитку ключових компетенцій. Щоб визначити, якими прийомами і методами можна сприяти формуванню освітніх компетенцій із використанням шкільного географічного краєзнавства, розглянемо кожену групу компетенцій окремо.

Інформаційні компетенції: володіти навичками роботи з різними джерелами інформації: книгами, підручниками, довідниками, атласами, картами, визначниками, енциклопедіями, каталогами, словниками, мережі Інтернет; самостійно шукати, отримувати, систематизувати, аналізувати й обирати необхідну для вирішення навчальних завдань інформацію, організувати, перетворювати, зберігати і передавати її; орієнтуватися в інформаційних потоках, уміти виділяти в них головне і необхідне; уміти усвідомлено сприймати інформацію, що розповсюджується, володіти навичками використання інформаційних пристроїв: комп'ютера, телевізора, магнітофона, телефону, мобільного телефону, факсу, принтера, модему, копіра; застосовувати для вирішення навчальних завдань інформаційні та телекомунікаційні технології: аудіо- і відеозапис, електронну пошту, Інтернет [1].

Соціально-трудові компетенції: володіти знаннями і досвідом виконання типових соціальних ролей: сім'янина, громадянина, працівника, власника, споживача, покупця; уміти діяти в щоденних ситуаціях сімейно-побутової сфери; визначати своє місце і роль у навколишньому світі, у сім'ї, колективі,

державі; діяти у сфері трудових відносин відповідно до особистої та громадської користі, володіти етикою трудових і цивільних стосунків.

Модернізація української освіти від загальноосвітньої школи вимагає формування в учнів цілісної системи універсальних знань, умінь, навичок, а також досвіду самостійної діяльності та особистої відповідальності учнів у рамках краєзнавчих компетенцій, що визначають сучасну якість освіти.

Уведення компетенцій у нормативну і практичну складову освіти дозволяє вирішити проблему, типову для української школи, коли учні можуть добре володіти набором теоретичних знань, але відчують значні труднощі в діяльності, що вимагає використання цих знань для вирішення конкретних життєвих завдань чи проблемних ситуацій.

Формування краєзнавчих компетенцій не може відбуватися успішно без урахування досліджень із психології і педагогіки особистості, основ особистісно-діяльнісного підходу, проблемного підходу в навчанні, теорії застосування інноваційних технологій, зокрема інтерактивно-комунікаційної, проектної та дослідницької діяльності.

Проблемне навчання забезпечує розвиток розумових здібностей учня, його загальний розвиток і формування переконань, виробляє власне активне ставлення до навколишньої дійсності. В. Роттенберг виділяє 7 основних умов розвитку пізнавального інтересу і на перше місце ставить проблемне навчання, тобто залучення учня до самостійного пошуку й відкриття нових знань [3].

Створені психолого-педагогічні методичні умови активізують творчий потенціал учнів, що сприяє підвищенню якості географічної освіти. Ці умови полягають у таких положеннях:

1) застосування технології проблемного навчання дозволило здійснити розвиток логічного мислення і сформувати стійкий інтерес до вивчення географії;

2) широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні географії забезпечило умову для розвитку індивідуальних творчих здібностей учня і його орієнтації в інформаційному просторі; проведення проектної та дослідницької діяльності в поєднанні з інформаційними технологіями дозволило розвинути пізнавальний інтерес учнів, проявити ініціативу й самостійність кожному учневі, продемонструвати індивідуальні якості;

3) інноваційний краєзнавчий підхід при навчанні географії дозволив сформувати позитивний образ території, сприяв розвитку критичного і творчого мислення, вихованню любові до рідного краю;

4) використання інноваційних засобів навчання дозволяє учням захоплено й цікаво вчитися, створює умови для творчості та самопідготовки.

Активізувати творчий потенціал учнів можливо завдяки комплексному використанню інноваційних технологій навчання: інформаційно-комунікаційних, проектно-дослідницьких і технології проблемного навчання.

Географічне краєзнавство повинно озброїти учнів уміннями користуватися різними джерелами географічної інформації, інтегрувати цю інформацію, вести спостереження на місцевості, правильно орієнтуватися в просторі, прогнозувати тенденції розвитку навколишнього середовища [2].

Тому в змісті географічної освіти збільшився обсяг краєзнавчої та практичної компонент: спостереження погоди, вимірювання висоти пагорба нівеліром, визначення напрямків і відстаней, складання плану місцевості, опис форми рельєфу, водойм тощо.

Займаючись географічним краєзнавством, учні знайомляться з конкретними прикладами перетворення природи краю, активно включаються до роботи з її охорони. У процесі краєзнавства можуть бути враховані всі місцеві цінні природні об'єкти, історичні пам'ятники, осередки культури та відпочинку. А це, власне, перша умова для здійснення безпосередньої роботи з охорони природи і раціонального використання її багатств.

Використання краєзнавчого матеріалу на уроках відкриває широкі можливості для самостійної діяльності учнів, для пошуку, дослідження і навіть невеликого відкриття, створення творчих і дослідницьких робіт. Це пробуджує в учнів глибокий інтерес до рідного краю. При виконанні дослідницьких робіт неодноразово доводиться звертатися до корінних жителів села або міста, які діляться цінним матеріалом, також до фахівців району, які допомагають з обробкою результатів.

Вивчення рідного краю пов'язане з активним застосуванням сучасних технологій [5]:

- 1) наочна демонстрація матеріалу за допомогою комп'ютера (успішно проходять уроки-презентації, підготовлені на основі краєзнавчого матеріалу);
- 2) здійснення перевірки знань учнів – тестів і контрольних завдань тощо.

Успішні результати шкільного краєзнавства залежать від того, у якій мірі сам учитель є краєзнавцем і як він зуміє зацікавити своїх учнів. Посилення практичної спрямованості як дидактичний принцип орієнтує вчителя до використання компетентнісного підходу в навчанні географії, реалізація якого можлива лише в комплексі всіх видів навчальної діяльності та форм навчання краєзнавчого матеріалу.

Краєзнавчий підхід у навчанні географії спирається на комплексне використання інноваційних технологій навчання: інформаційно-комунікаційних, проектно-дослідницьких і технології проблемного навчання. Для посилення краєзнавчої спрямованості в зміст уроків географії можуть бути включені такі види завдань:

- орієнтування на місцевості та проведення зйомок місцевості;
- проведення спостережень за об'єктами, процесами, явищами, їх змінами в результаті природного і антропогенного впливу; спостереження за погодою, станом повітря, води і ґрунтів своєї місцевості;
- проведення самостійного пошуку географічної інформації з різних джерел: картографічних, статистичних, геоінформаційних, космічних тощо;

- виконання завдань на визначення якості навколишнього середовища щодо його використання, збереження та поліпшення з оцінкою наслідків господарської діяльності людини.

Навчання географії, підкріплене позицією вчителя, дозволить підвищити рівень пізнавальних і практичних умінь і навичок кожного учня, збільшити міцність сформованих географічних знань і вмінь учнів, розкрити прикладний аспект шкільної дисципліни, сприяти підвищенню якості географічної освіти, відіграти істотну роль у формуванні світогляду й географічної культури учнів [4].

Формування предметних, міжпредметних і ключових компетентностей учнів на уроках географії особливо актуальне для учнів 6 і 7 класів, які вже навчаються за новою навчальною програмою, складеною відповідно до компетентнісного, діяльнісного та особистісно зорієнтованого підходів. Вище відзначені підходи мають бути реалізовані у критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів з географії, в яких відзначалась методологічна переорієнтація процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його основних компетентностей.

Компетентнісний підхід сприяє підвищенню ефективності роботи з обдарованими дітьми. Учень із сформованими ключовими, міжпредметними та предметними компетентностями є конкурентоздатним не лише в межах області, але й у межах України, що проявляється під час проведення IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з географії.

Компетентнісний, діяльнісний підходи та особистісно зорієнтоване навчання є визначальними під час організації навчально-виховного процесу з географії. Їх застосовують, щоб сучасний учень зміг знайти своє місце в житті, бути успішним, активно засвоїти свої життєві й соціальні ролі, був гнучким і мобільним, швидко зміг адаптуватися до змінних життєвих ситуацій, використовувати свої знання для вирішення життєвих проблем, бути комунікабельним, здобувати потрібну інформацію, аналізувати її, приймати виважені рішення, бережно ставитися до власного здоров'я, бути відповідальним за своє майбутнє та досягти життєвого успіху [5].

Отримані результати проведеного дослідження можуть бути використані при вивченні цієї проблеми на більш високому науковому рівні. У подальшому варто звернути увагу на використання сучасних методів та інструментів під час формування краєзнавчої компетентності в учнів на уроках фізичної географії України.

Висновки. Складні процеси, що відбуваються сьогодні в нашій державі, зумовлені суперечностями соціального, економічного та політичного становлення, висувають важливе завдання для освіти – формування компетентної особистості, здатної до творчої самореалізації, до навчання впродовж усього життя. У Національній доктрині розвитку освіти в Україні наголошено на необхідності «формування потреби та здатності особистості до

самоосвіти». Система освіти повинна орієнтуватися на особистість, яка буде відзначатися самостійністю, самодостатністю та творчою активністю.

Узагальнені матеріали можуть бути використані вчителями географії під час планування заходів із формування краєзнавчої компетентності в учнів на уроках фізичної географії України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітико-прогностичний супровід формування самоосвітньої компетентності учнів /Уклад.: Бухлова Н. В., Черніковва Л. Г. Донецьк: ОППО, 2013. – 119 с.
2. Андрєєва В. М., Науменко Є. І. Інновації на уроках географії. / В. М. Андрєєва, Л. Г. Чернікова. – К.: Вид.група «Основа», 2017. – 160 с.
3. Зінов'єва Т. Формування ключових компетентностей учнів / Т. Зінов'єва // Директор школи. – 2016. – №42. – С.19-21.
4. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті / О. Пометун // Історія в школах України. – №6. – 2017. – С. 3-12.
5. Пометун О. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2014. – 112 с.
6. Родигіна І. Формування основних груп компетентностей учнів: можливості продуктивного навчання / І. Родигіна // Директор школи, ліцею, гімназії.- 2004.- № 2-3.- с. 180-184.
7. Розвиток життєвої компетентності учнів у загальноосвітньому навчальному закладі: Матеріали Всеукраїнської науково-пошукової конференції 7-8 жовтня 2004р. – Київ-Запоріжжя, 2015. – 423с.

ФОРМИРОВАНИЕ КРАЕВЕДЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ЗАНЯТИЯХ ФИЗИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ УКРАИНЫ

Наталья Побидайло

кандидат педагогических наук

научный сотрудник отдела изучения географии и экономики

Институт педагогики НАПН Украины

jolly2008@ukr.net

Аннотация. Статья является исследованием формирования краеведческой компетентности на занятиях физической географии Украины. Цели научного исследования – проанализировать особенности формирования краеведческой компетентности на занятиях физической географии Украины. Определено место краеведения в формировании образовательных компетентностей ученика. Определены способы и методы, оптимальные для формирования краеведческой компетентности на занятиях физической географии Украины, а именно; личностно-деятельностного подхода, проблемного подхода в обучении, теории применения инновационных технологий, в том числе интерактивно-коммуникационной, проектной и исследовательской деятельности. Полученные результаты проведенного исследования могут быть использованы при дальнейшем изучении данной проблемы на более высоком научном уровне. В дальнейшем стоит обратить внимание на использование современных методов и инструментов в ходе формирования краеведческой компетентности учащихся на уроках физической географии Украины. Обобщенные материалы могут быть

использованы учителями географии при планировании мероприятий по формированию краеведческой компетентности учащихся на уроках физической географии Украины.

Ключевые слова: краеведение; компетентность; физическая география; проект; технологии; ученики.

FORMING LOCAL GEOGRAPHY COMPETENCE IN UKRAINE'S PHYSICAL GEOGRAPHY CLASSES

Nataliia Pobydailo

Candidate of Pedagogical Sciences

Research Fellow at the Department of Studying Geography and Economy

Institute of Pedagogics of National Academy of Sciences of Ukraine

jolly2008@ukr.net

Abstract. The article is a study of forming the local geography competence in Ukraine's physical geography classes. The objectives of scientific research are to analyze the features of forming the local geography competence in Ukraine's physical geography classes. The role of studying local geography in forming students' learning competences is defined. The methods and techniques, which are optimal for forming the local geography competence in Ukraine's physical geography classes, the personal-activity approach, the problem approach in theory of education, the application of innovative technologies, including interactive, communication, design and research activities are singled out. Psychological and pedagogical methodological conditions are created which activate the creative students' potential that contributes to improving the quality of geographical education. These conditions are the following:

1) application of technology of problem learning, allowed to implement logical thinking and to form a stable interest in the study of Geography;

2) the widespread use of information and communication technologies in teaching geography provided a condition for the development of the student's individual creative abilities and his/her orientation in the information space; conducting design and research activities in combination with information technologies allows to develop the students' cognitive interest, to show initiative and independence to each student, to demonstrate individual qualities;

3) innovative local geography approach to the study of Geography allows to form a positive image of the territory, contributes to the development of critical and creative thinking, raising love for their native land;

4) the use of innovative means of teaching suggests students a funny and exciting way of learning, creates the conditions for creativity.

The obtained results of the conducted study can be used in further study of this problem at a high scientific level. In the future, it is worth paying attention to the use of modern methods and tools while forming the students' local geography competence in Ukraine's physical geography classes. Generalized materials can be used by Geography teacher while planning activities for forming the students' local geography competence in Ukraine's physical geography lessons.

Key words: local geography; competence; physical geography; project; technologies; students.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bukhlova, N. V. & Chernikova, L. (2007). *Analityko-prohnostychnyi suprovid formuvannia samoosvitnoi kompetentnosti uchniv [Analytical and predictive support for forming students' self-educational competence]*. Donetsk: OIRRO [in Ukrainian].

2. Andrieieva, V. M. & Naumenko, Ie. I. (2017). *Innovatsii na urokakh heohrafii [Innovations in Geography lessons]*. Vyd.hrupa "Osnova" [in Ukrainian].
3. Zinovieva, T. (2016). Formuvannia kliuchovykh kompetentnostei uchniv [Forming students' key competencies]. *Dyrektor shkoly – School head teacher*, 42, 19-21 [in Ukrainian].
4. Pometun, O. (2017) Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni i storychnii osviti [Competency approach in modern historical education]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy. History in schools of Ukraine*, 6, 3-12. [in Ukrainian].
5. Pometun, O. (2014.). Teoriia ta praktyka poslidovnoi realizatsii kompetentnisnoho pidkhodu v dosvidi zarubizhnykh krain [Theory and practice of consistent realization of the competent approach in the experience of foreign countries]. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukrainski perspektyvy – Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives. Biblioteka z osvithoi polityky*. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
6. Rodyhina, I. (2004) Formuvannia osnovnykh hrup kompetentnostei uchniv: mozhlyvosti produktyvnoho navchannia. [Forming the main groups of students' competences: the possibilities of productive learning]. *Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii – Head teacher of school, lyceum, gymnasium*, 2-3, 180-184 [in Ukrainian].
7. Rozvytok zhyttievoi kompetentnosti uchniv u zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi [Development of pupils' vital competence in a general educational institution]. Proceedings from MIIM'2015: *Materialy Vseukrainskoi naukovo-poshukovoi konferentsii 7-8 zhovtnia – Materials of the All-Ukrainian scientific-research conference on 7-8 October*. Kyiv-Zaporizhzhia [in Ukrainian].

Матеріали надійшли до редакції
01.11.2017 р.